

Makale Türü: Araştırma

Geliş Tarihi: 27.07.2020

Kabul Tarihi: 19.08.2020

1916 AYAKLANMASINDA KIRGIZLAR VE ÜRKÜN*

Dr. Fatih YAVUZ** - Prof. Dr. İlyas TOPSAKAL***

Öz

1916 Ayaklanması, hem Türkistan tarihi hem de Kırgız tarihi açısından önemli bir yer teşkil etmektedir. 1916 Ayaklanması, hanlıklar döneminin sona ermesinden sonra başlayan yeni sürece karşı yapılan en büyük hareket olmuştur. Ayaklanma süresince birçok insan canından ve yerinden yurdundan olmuştur. 1916 Ayaklanması'ndan sonra Çin'e kaçmak zorunda kalan Kırgız halkı, hem ayaklanma sırasında hem de ayaklanmanın bastırılmasından sonra Çin'e kaçarken çok büyük sıkıntılar yaşamışlardır. Çin'e kaçış sürecinde birçok kayıp veren ve çok zor şartlarda kalan Kırgızlar, tarihlerinde en zor dönemlerinden birini geçirmişlerdir. Tarihe Ürkün olayı olarak geçen bu kaçış olayı Kırgız ve Türk tarihinde dönem itibarıyla 1916 Ayaklanması kadar önem arz etmektedir. 1916 ayaklanmasının ana kaynakları şüphesiz Rusça kaynaklardır. Ayaklanma sırasında Rus yönetiminin kendi aralarındaki yazışmalar ve üslerine gönderdikleri telgraf mesajlar bize ayaklanma hakkında önemli bilgiler vermektedir. Konu hakkında Rus kaynaklarından başka az miktarda Kırgızca, İngilizce ve Türkçe ikinci el kaynaklar mevcuttur. Türkçe kaynaklar içinde Teşkilat-ı Mahsusa belgelerinde konuyla alakalı verilen bilgiler çok büyük önem arz eder.

Anahtar kelimeler: 1916 Ayaklanması, Kırgızlar, Rusya, Ürkün, Çin.

Kyrgyzs and Urkun At 1916 Rebellion

Abstract

1916 rebellion, It has an important place in terms of both Turkistan history and Kyrgyz history. It was the biggest move against the new process that started after the end of the Khanates period. During the rebellion, many people were from their lives, from their homeland. The Kyrgyz people had great difficulties both during the rebellion and after the suppression of the rebellion in the escape to China. They went through one of the most difficult periods of their history for the Kyrgyz, who suffered many casualties during the escape

* Bu makale "Sovyet İktidarının İlk Yıllarında Kırgız Milli Devletinin Kuruluş Süreci" isimli doktora tezinden çıkarılmıştır.

** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi (2015-2020), fyavuz78@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5574-0194.

*** İstanbul Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ilyastopsakal@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0003-1415-4898.

to China and remained in very difficult conditions. This escape event, which is known as the Urkun event in history, is as important as the 1916 rebellion in Kyrgyz and Turkish history. The main sources of the 1916 rebellion are undoubtedly Russian sources. The telegrams and messages sent by the Russian administration to each other and to their bases during the uprising give us important information. Apart from this, there are a small number of secondary sources in Kyrgyz, English and Turkish. Among the Turkish sources, the information given in the Teskilat-ı Mahsusa documents are very important.

Keywords: 1916 Rebellion, Kyrgyz, Russia, Urkun, China.

1916 Ayaklanmasının Sebepleri

Altınordu devletine karşı savunmada kalan Ruslar, Altınordu'nun yıkılmasıyla taarruza geçmişti. XVI. yüzyıldan XIX. yüzyılın sonlarına kadar olan dönemde Türkistan'a seferler yapan Rusları bölgeye çeken birçok neden vardı. Savaşların boşalttığı Rus hazinesini yeniden doldurmak için yeni yerler ele geçirecek buralardan vergi geliri sağlamak, Ural Dağlarında kurulan maden endüstrisi için Türkistan'a doğru yayılma stratejisi ve Asya ticaretinin odak noktasında olma isteği en önemli nedenlerdi.¹ XIII. ve XIX. yüzyıllardaki siyasi gelişmeler sebebiyle Türkistan coğrafyası, Ruslar için doğal bir ilerleme rotasıydı. Dönemin siyasi sebeplerinin yanı sıra siyasi sebeplerle birlikte ekonomik nedenler Rusya'nın Türkistan'a yönelmesinin önemli sebeplerindendi. Bu şartlar doğrultusunda Kırgız toprakları Doğu Türkistan ticaret yolu olması hasebiyle Rusları bölgeye çekecekti. Tüm bu sebeplere Kırgız topraklarının Doğu Türkistan ticaret yolu üzerinde olması da eklenince Rusya'nın bölgeye yönelmesi kaçınılmazdı.

Rusların, Kırım savaşıyla Batı'ya ilerleyişi durdurulduktan sonra, Türkistan'da ilerlemesi için şartlar çok uygundu. XVIII. yüzyıldan beri Türkistan'da hâkim olan Hokand Hanlığı, Buhara Emirliği ve Hive Hanlığı arasında tek başlarına bölgeye hâkim olma mücadelesi eksik olmazdı. Ayrıca hanlıklar içinde yaşayan boylar arasında da sürekli bir çekişme vardı. Böyle bir ortam Rusları yirmi beş yıl gibi kısa bir sürede Avrupa kıtasının beşte biri büyüklüğünde olan Türkistan topraklarında hâkim kılmıştır.² İlk etapta bölgeyi işgal eden Ruslar, sonraki aşama da burada kendi sistemlerini kuracaktı.

Rusya, Türkistan coğrafyasını ele geçirdikten sonra bölgeyi bir sömürü toprakları olarak değerlendirdi. Bu durum bölgedeki rüşvet ve yolsuzluk olaylarının zamanla artmasına neden oldu. Bu da, halk arasında memnuniyetsizliğe yol açtı.

Rusya'nın içinde bulunduğu savaş ortamı (I. Dünya Savaşı), kolay para kazanma ve suiistimalleri de beraberinde getirmişti. Türkistan'da ve başkent Petrograd'da bulunan ileri gelen Rus memurlar, yerliler ile Buhara ve Hive hanlarından birçok hediye ve rüşvet almışlardı. Eski Türkistan Umumi Valisi olan General Galkin, Harbiye Nazırı Sukhomlinov, Rusya Kurmayı'nın Asya şubesi müdürü General Seel ve onun muavini General Abdülaziz Devletşin gibi büyük devlet adamları da rüşvet, yolsuzluk ve adam kayırma gibi olaylara karışmış-

¹ Mehmet Saray, "Rusya'nın Türkistan'da Yayılması", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: 18, Ankara 2002, s. 561.

² Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara 1987, s. 346-347.

lardı. Türkistan Umumi Valisi General Kuropatkin, savaş ihtiyaçları için halktan 2.400.000 ruble hediye ve 20.000.000 ruble savaş ihtiyaçları vergisi toplamıştı. Ancak toplanan bu para yerine ulaşmadan yolsuzlukla kaybolmuştu.³ Rüşvetler ve yerine ulaşmayan paralar halkı iyiden iyiye fakirleştirmiştir. Rus idaresi ise kendine gelmeyen paraları almak için baskıya devam etmişti.

Türkistan'da ağır vergiler ve fakirlikle zaten zor durumda olan çiftçiler, getirilen yeni ek vergiler ve kamulaştırma faaliyetleri ile topraklarını ve mallarını da kaybetme gerçeğiyle karşı karşıya kalmışlardı. Savaş bahanesiyle başta Özbekler olmak üzere bölge halkı üzerinde siyasi ve ekonomik bir baskı kuruldu. Ülkenin her yerinde durum aynıydı ve daha da kötüye gidiyordu. Bu şartlarda bölgede oluşabilecek isyanlardan çekinen Rus hükümeti, zor kullanarak yerli halkı Rusya'ya "sadık" olmaya çağırıp "vatanseverlik" duygularını göstermelerini istedi. Devlete karşı olan her türlü faaliyet karşısında sert ve hızlı bir şekilde tedbir alınması yönünde karar alındı.⁴ 1916 yılı 25 Haziran'ında Rus imparatoru II. Nikolay'ın imzaladığı ferman bölgede şok etkisi yaptı. Ferman, "imparatorlukta Rus olmayan erkeklerin hareket halindeki ordu bölgesinde savunma inşaatları ve askeri bağlantı yolları kurulması için yapılmakta olan çalışmalara, aynı zamanda devletin savunması için gerekli başka her türlü çalışmalara sevk edilmesi" üzerineydi. Buna göre Türkistan ülkesindeki Sır Derya, Fergana, Semerkant, Yedisu ve Zakaspiy gibi vilayetlerden 19 yaşından 43 yaşına kadar olan insanların amelelik için seferber edilmesi gerekiyordu.⁵ Yayınlanan bu emirle Türkistan halkı baskısı altında tutuldukları ve hiçbir bağ ile bağlı olmadıkları bir devlet için çalışmak zorunda kalacaklar, aynı zamanda geride ailelerini de bırakmak zorunda kalacaklardı. Bozulan ekonomik yapı, rüşvet ve yolsuzluklara son olarak seferberlik ilanı da eklenince yerli halk, bu şartlar altında yaşam imkânlarının kalmadığını düşünerek çarlık hükümetine başkaldırdı.

1916 Ayaklanmasının Başlaması ve Gelişmesi

Türkistan topraklarında Rusya'ya karşı ilk isyan hareketi 4 Temmuz 1916'da Semerkant bölgesinin Hocent şehrinde başlamıştır. Burada toplanan 6-7 bin kişilik bir grup karakol binasını kuşatıp işçi olarak cepheye gitmeyi reddetmiştir. Polis ve askerlerin açtıkları ateşle üç isyancı öldürülmüş, dört kişi yaralanmıştır.⁶ İlk fitilin ateşlendiği Hocent şehrinde sonra İsyân haberi bölgeden bölgeye hızla yayılmıştı. 9 Temmuz 1916 tarihinde Sır Derya vilayetinin Andican şehrinde toplanan 500 kadar Özbek alınan kararlara isyan etti. Fergana vilayeti Skobelev ilçesinin Eski Margilan kazasında 10 Temmuz'da 25.000 kadar gösterici toplanmıştı. 11 Temmuz'da ise Namangan'da 3-4 bin kişi toplandı. Rus yönetimi, bu kişilerin üzerine asker yolladı ve isyancılardan 12 kişi öldü ve 38 kişi yaralandı. Yine 11 Temmuz'da Sır Derya vilayetinin Taşkent şehrinin Özbeklerin yoğun olduğu bölgelerde binlerce Özbek toplan-

³ Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türklü (Türkistan) ve Yakın Tarihi*, Cilt: 1, İstanbul 1981, s. 336-337.

⁴ Hamid Ziyayev, *Türkistan'da Rus Hâkimiyetine Karşı Mücadele*, Ankara 2007, s. 360-361.

⁵ A.V. Pyaskovskiy (Ed.), *Vosstanie 1916 goda v Sredney Azii i Kazahstane*, Moskova 1960, s. 25.

⁶ Ziyayev, *Türkistan'da Rus...*, s. 361.

mişti. Rus askerleriyle girilen çatışmalarda 11 Özbek öldü ve 15'i yaralandı.⁷ Rus Hükümeti, halkın tepkisini bir isyan olarak görerek suçlu suçsuz gözetmeksizin, halka saldırdı. Taşkent'te on binlerce insan kurşuna dizildi. Cizak şehri, Rus askerleri tarafından yakılıp yıkıldı.⁸

Verniy'de (Almatı) bulunan bir polis komiserinin raporuna göre, 11 ilçe halkı toplanmış, bölgeden cepheye işçi toplanmasına karşı olduklarını göstermek için şehre gelmek istemişti. 8 Temmuz'da Carkent ilçesinden Kerem köyü aksakalı evine yapılan baskınla öldürülmüştü. İsyân, Semipalatinsk'te de ortaya çıkmıştı. Öskemen ilinde Kazaklar askeri birliklere saldırdı. Kökçetav'da askerlerle halk çatışmış, 20 sivil hayatını kaybetmişti. Zaysen ilinde çıkan çatışmalarda birçok asker ölmüştü. Halk isyanları Akmolla vilayetinde de güçlenmişti. Özellikle Atbasar'da isyanlar şiddetli bir hal almıştı. Halk Petropavlovsk ilindeki Karatav ilçesi başkanını ele geçirmiş ve adliye binasına saldırmıştı. İsyânlar Oral ve Torgay vilayetinde de yayılmış birçok olay yaşanmıştı.⁹

Kısa sürede bütün Türkistan coğrafyasına yayılan isyan, Kırgız topraklarında da hissedilmekteydi. Bölgede şehir şehir hareketlenmeler başlamıştı. 7 Ağustos'ta, Kırgız Sarıbağış boyunun (Tokmak bölgesinin Sarıbağış ve Atekin nahiyelerinde) ayaklanması başladı. Batıdan doğuya hızla yayılan ayaklanma, Pişpek ilçesinin doğu kesiminde, Prejevalks bölgesindeki dağlarla çevrili Issık Köl vadisindeki birçok nahiyede 10 Ağustos'a kadar sürdü. İsyân 12 Ağustos'ta Carkent bölgesinin (Atban boyu Kazakları) en güney kısmına ulaşmıştı.¹⁰ Pişpek'ten Teğmen Albay Rımşeviç'in Yedisu bölgesi Askeri Valisi Folbaum'a yazdığı telgrafta verdiği bilgilere göre 10 Ağustos'ta Atekin, Sarıbağış gibi bazı Kırgız boyları isyan ederek dağlara çekilmiş sonrasında da köylere saldırmışlardı. Buraları yağmalayarak bazı köylüleri öldürmüşlerdi. Çıkan çatışmalarda yüzden fazla Kırgız isyancının öldürüldüğünü bildiriyordu. Kırgızların saldırılarının devam ettiğini bildiren Rımşeviç, az bir güçle isyana karşı koymaya çalıştığını ve merkezden takviye güç talep ettiğini belirtiyordu.¹¹ Başka bir telgrafta Falbaum 136 Kırgız isyancıya karşı yapılan saldırıyı, sivillerden oluşan ve silah kullanan milis grubun yaptığı bu saldırıya mecbur kaldıkları için gerçekleştirdikleri söylüyor, bu sebeple mahkemeye çıkarılarak yargılanmalarına gerek olmadığını belirtiyordu.¹²

11-13 Temmuz'da Pişpek'te şehrin ileri gelenlerinin yaptığı toplantıda cepheye işçi gönderilmemesi yönünde karar verilmişti. Cumhal, Karakeçin, Cuvanarık, Burunçin, Niyazbek, Cumanbay ve Canıbek gibi ilçelerin halkı da işçi gönderimine şiddetle karşı çıkmışlardı. Assı isimli bir yerde halk ile askerler arasında çıkan çatışmalarda her iki taraftan da kayıplar vardı.¹³

⁷ Pyaskovskiy (Ed.), *Vosstanie 1916 goda...*, s. 10-11.

⁸ ATASE Arşivi, Kls. 1854, Ds. 121, Fhr. 2/6.

⁹ Ziyayev, *Türkistan'da Rus...*, s. 377-379.

¹⁰ Pyaskovskiy (Ed.), *Vosstanie 1916 goda...*, s. 16.

¹¹ Tsentr. İstorph. KazSSR, F. Semireç. Obl. Pravl., Otd. 1, St. 2, No: 16927, 1916 g.

¹² Tsentr. İstorph. KazSSR, F. Semireç. Obl. Pravl., Otd. 1, St. 2, No: 16926, 1916 g.

¹³ Ziyayev, *Türkistan'da Rus...*, s. 379-380.

Pişpek ilçesinde Belovodskiy'e bağlı bazı köylerde Kırgız isyanları göze çarpıyordu. İsyancıların öfkeleri daha çok vali, bölge yöneticileri ve yerel halkın ileri gelenleri olan manaplara karşıydı. Ayaklanma askerlerin ve Belovodskiy'deki yerli unsurların ortak çalışmasıyla bastırıldı.¹⁴ Halk isyanları Tokmok'ta da şiddetlendi. Burada isyana katılan binlerce kişi 9 Ağustos'tan Eylül ayına kadar orduyla sürekli çatıştı. Ancak Taşkent'ten yardıma gelen büyük bir askeri gücün baskısı altında isyancılar çekilmeye mecbur kalmış, mağlubiyete uğramışlardı.¹⁵

Ağustos ayı başlarında Merkezi Tiyanşan (Tanrı Dağları) bölgesindeki Kırgızlar, yönetime başkaldırdılar. Bu isyan hareketi Tokmakta büyük hız kazandı. Burada isyana katılanlar 9 Ağustos'tan Eylül ayına kadar askerlerle devamlı çatışma halinde kaldılar. Taşkent'ten gelen takviye birlikler gidişatı isyancılar aleyhine değiştirmiş ve bu sebeple mağlubiyete uğramışlardı. Bu sırada Issık Göl bölgesindeki şehirlerde isyan hareketleri devam ediyordu. Kızılcı, Akyol, Ketmantepe, Çatkal, Toğuztara gibi bölgelerde de durum sıcaklığına koruyordu. İsyancılar, Oş bölgesinde Hocaabad, Bulakbaşı, Acır, Yasin, Alay, Navkat, Kurşab ve birçok şehre yayılmıştı. Süleyman dağında toplanan on bin kişilik büyük bir kalabalık duruma isyan etmişti.¹⁶ Oş'un Bulakbaşı nahiyesi Çakar köyünde köyün ileri gelenleri olan biyelerin çiftliklerine saldırılar düzenlendi. İsyancı kalabalık, köy yöneticisinin 10 bin ruble değerindeki denk nakdi borç belgelerini ve araç gereçleri tahrip etti. Çakar köyü yöneticisi, yerel zengin Nazar Baltımat Aminov, bölgenin askeri valisine hitap eden bir dilekçeyle, olayları anlatarak şikâyet etti.¹⁷

Oş kentinde kararnamenin ilan edilmesinden sonra, şehrin dışındaki Süleyman Dağı'nın eteklerinde, şehirlilerle beraber Oş ilçesinin kışlaklarından ve köylerinden yaklaşık 10 bin vatandaş toplandı. Kısa süre sonra şehrin başkanı, bölge polis memurları ve diğer Çarlık yetkilileri de buraya geldi. Şehir başkanı, Çarın emrine uymaya ve halkı gönüllü olarak cephe gerisi hizmetine gitmeye çağırdı. Sonra Çara tabi olan bay ve mollalar geldi. Onlarda millete çara hizmet etmeye çağırdı. Ancak bu çağrılar halk arasında yalnızca öfkeye neden oldu. Kalabalığın içinden "Savaşmayacağız!", "Oğulları vermeyeceğiz!" şeklinde sesler yükseldi. Çarlık yetkilileri ile bay ve mollalar taşlandıkları için kaçmak zorunda kaldılar. Kısa süre sonra kalabalığı dağıtmayı ve en aktif katılımcıları tutuklamayı başaran askeri bir birlik geldi.¹⁸

25 Temmuz'da Özgen halkı harekete geçti. Yoksul halk dirgen, taş ve sopalarla silahlanarak şehir yöneticilerine saldırdı. Silahlanan halk, nahiyeye sorumlusunu ölümle tehdit etti ve listelerin kendilerine verilmesini talep ettiler. Özgen'deki hareketlilik beş gün sürdü. Olaylar o kadar büyüdü ki olayları bastırmaya gelen 15 kadar polis ve asker isyancılarla mücadeleye cesaret

¹⁴ H. Tursunov, *Vosstanie 1916 goda v Sredniy Azii i Kazahstane*, Taşkent 1962, s. 312-313.

¹⁵ Ziyayev, *Türkistan'da Rus...*, s. 380.

¹⁶ Füsün Kara, "Rusya'nın Kırgızistan'daki Koloni Siyaseti (1852-1917)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 2, Elazığ 2007, s. 542-543.

¹⁷ Tursunov, *Vosstanie 1916 goda...*, Taşkent 1962, s. 294.

¹⁸ Kuşbek Usenbaev, *Vosstanie 1916 goda v Kirgizii*, Frunze 1967, s. 169.

edemedi ve kendilerini nahiye yönetiminin ofisine kilitlemek zorunda kaldı. Tüm bu olaylar yaşanırken halktan bir grup, kendilerine misilleme yapılacağı korkusuyla Oş bölge yöneticisine aceleyle bir elçi göndererek askeri birliklerin sevki için talepte bulunmuştu.¹⁹

Narın şehrinde çıkan halk isyanları özellikle dikkate şayandır. Burada isyanı tetikleyen olay, bölge idarecisinin kardeşini cepheye gönderilecekler listesinden çıkarılıp, yerine zavallı, fakir birini eklemesiydi.²⁰ Bölgenin Çöce isimli köyünde halk, sopa, çekiç ve oraklarla silahlanarak yerel yöneticilere saldırmışlardı. Askeri birlik, toplanmakta olan bir gruba ateş açmış ve iki kişiyi öldürmüştür. Başka bir isyan hareketi de Narın ilçesinin Hocavat köyünde de ortaya çıkmıştı. Burada 100'e yakın kişi silahlanmış, yöneticinin evini kuşatmışlardır. Bu hareket askerler tarafından bastırılmıştı.²¹

27 Ağustos'ta Karakol şehrine giren Rus askerleri, Kırgızları, Özbekleri ve Dunganları toplayıp kurşuna dizdi. Silahsız halk dağa çekilmek zorunda kaldı. İsyana Kasım ayının ortasına kadar değişik yerlerde başladı ve bitti. Rus çiftçilerin Karakol'daki Kırgız avı bütün kış sürdü. Isık Göl'deki isyan çok güçlüydü. 10 Ağustos'ta bütün Isık Göl ve Karkıra'yı içine aldı. İsyana katılan Kırgızlar, Kazaklar, Uygurlar ve Dunganlar Karkıra'da 500'den fazla dükkânı yok etti. Teşkilatlanmadan yoksun, silahsız, ortak yönetimi ve merkezi olmayan isyancılar çekilmek zorunda kaldı. Kırgızlar karşı koysalar da silahsız olduklarından ve düzenli savaş bilgisine sahip olmadıklarından Rus silahlarına karşı dayanmakta güçlük çekiyorlardı. Bu yüzden Kızılsu'ya saldırdıklarında Rusların hazırladığı engellerden geçmeden birçok Kırgız öldü.²² Bölgedeki çatışmalarla ilgili Verniy şehrindeki General Folbaum'a gönderilen bir telgrafta başında Komutan Lesnov'un olduğu Rus ordusunun isyan eden Kırgızları takip ettiği, Prejevalks'e yakın bir vadide bu grubun püskürtüldüğü, direnen Kırgızların öldürüldüğü, kendilerinin de atlarının telef olduğu bildirilmektedir.²³

Yedisu idaresi ayaklanmayı önceden tahmin edip önlemler almıştı. 1916 isyanında olayların başından beri Taşkent'te bulunan Türkistan Genel Valisi General Kuropatkin ile Almatı'da bulunan Yedisu bölgesi Askeri Valisi Folbaum, yerli halkın karşısına iki uzlaşmaz yönetici olarak ortaya çıkmıştı. Kırgız ayaklanmalarını bastırmak için Yedisu bölgesine iki taraftan askeri birlikler gönderildi. Biri Andican tarafından Narın kalesine, ikincisi Çernyayev (Çimkent) tarafından Pişpek ve Tokmok'a giden posta yolu ve demiryolları boyunca (Semipalatinsk ve oradan Sergiopol, Lepsinsk, Verniy istikametinde), bunlara ek olarak da ordudan iki Kozak birliği ve iki makineli tüfek takımı gönderildi. Bu birliklerin gelmesiyle, kısa bir direnişin ardından isyancılar sınır dağlarına geri itildi. Gıda sıkıntısı çeken, dağlarda otlak olmamasından dolayı aç kalan hayvanları acı çeken, isyancılar teslim olmaya ya da Çin'e kaçmaya zorlandı.²⁴

¹⁹ Kuşbek Usenbaev, *Narodnie Dvijenie v Credniy Azii v XIX veka*, Bişkek-Oş 1998, s. 137.

²⁰ Tursunov, *Vosstanie 1916 goda...*, s. 311.

²¹ Ziyayev, *Türkistan'da Rus...*, s. 367.

²² Belek Soltonoev, *Kızıl Kırgız Tarihi*, Bişkek 1993, s. 121.

²³ Tsentr. İstorh. KazSSR, F. 44, Opis 2, G 16600, L. 48.

²⁴ T.R. Riskulova (Ed.), *Vosstanie 1916 goda v Kirgizstane*, Moskova 1937, s. 9.

Kırgız bölgelerindeki ayaklanma hareketleri Türkistan'ın diğer bölgelerindeki ayaklanmalarla hemen hemen her konuda aynı özellikleri taşımaktaydı. Kötü yaşam koşullarına sahip olan halk Rusya'nın seferberlik emriyle tamamen umutsuzluğa kapılmış, zaten yönetime karşı var olan hoşnutsuzluklarını ayaklanma ile dışa vurmuşlardı. Halkın bu haklı öfkesi çarlık yönetimi tarafından doğru okunmamış, şiddet ve baskı ile cezalandırma yoluna gidilmişti.

1916 Ayaklanmasının Sonuçları ve Ürkün

Ruslara karşı girişilen bu isyan Kırgızlar için mağlubiyetle sonuçlanmıştı. Ruslar isyanı çok sert bastırdı. İsyanı bastıran birlikler Issık Göl'ün güney kıyılarında yaklaşık bin kişiyi katletmişti. Bölgedeki Krasnareçenskiy köyü yakınlarında 200 Kırgız öldürüldü. Tokmok bölgesinde öldürülen Kırgızların sayısı yaklaşık olarak 500 idi.²⁵ Rus birlikleri, Çüy bölgesinin Belovodsk şehrinde beş yüzden fazla Kırgız'ı mücadeleye katıldıkları bahanesiyle acımasızca öldürmüşlerdir.²⁶ Müslüman halkın bütün mal ve mülklerine el konuldu. Yedisu bölgesinde 60.000'den fazla Türk öldürüldü. Türkistan coğrafyasından zorla toplanan 150.000 kişi, işçi olarak cepheye gönderildi.²⁷ Ürkün katliamının genel olarak sayılarla ifade edecek olursak Rus ordusu ve silahlandırılan Rus yerleşimciler, yaklaşık 30 bin Kırgız'ı katletti. 200 bin Kırgız Sibirya'ya sürüldü. 300 bin Kırgız Doğu Türkistan'a kaçtı. 347 Kırgız, Rus askeri bölükleri önünde can verdi. Bu olaylar neticesinde Türkistan, tam anlamıyla koloni haline geldi.²⁸ Ayaklanma neticesinde yaşanan ölümler ve zorunlu göçler, bölgenin demografik yapısında da birçok değişikliğe sebep oldu. Ayaklanma öncesinde bölgeye yerleştirilmeye başlayan Rus göçmenlerle başlayan bu değişim ayaklanma sonunda gözle görülür bir hal aldı.

Issık Göl'ün kuzeyinden ve Prejevalsk²⁹ şehrinin bulunduğu bölgedeki isyancıların yarısı topraklarını bırakıp Narın'a gitmek zorunda kaldılar. Çüy ile Son Köl'deki isyancılar da Cumgal ve Koçkor'a sürüldü. Prejevalsk 300 binden fazla hayvana el konuldu. Ayaklanmaya katılan Kırgızlar bilinçli olarak iklimi soğuk ve dağlık bir bölge olması sebebiyle yaşam şartları çok ağır olan Narın'a sürüldüler. Narın o dönem için tam bir sürgün yeri olmuştur. Bu şartlarda duramayan bazı Kırgızlar, Çin'e kaçmışlardır. Bu kaçış sonucunda Kuzey Kırgızistan halkının sayısı yüzde 41,4 oranında azalmıştır.³⁰ Ayaklanma neticesinde şiddet ve baskıya maruz kalan Kırgızlar, sadece canlarıyla bedel ödemişler, mallarından ve topraklarından yoksun edilerek de cezalandırılmışlardır.

Kırgız göçmenler, Çin sınırına ilk defa Eylül'ün ilk günlerinde bir grup olarak geldi. Rus bölgesinden Çin'e yapılan bu göç, Eylül'ün ikinci yarısında sayı-

²⁵ B. İsaakeev, *Kırgızskie Vosstanie 1916 goda*, Frunze 1932, s. 36.

²⁶ Pyaskovskiy (Ed.), *Vosstanie 1916 goda...*, s. 16.

²⁷ ATASE Arşivi, Kls. 1854, Ds. 121, Fhr. 2/7.

²⁸ Bayram Kodaman, "Causes of the Urkun: The Genocide of 1916", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 26, Isparta 2012, s. 25.

²⁹ Prejevalsk, günümüzde Kırgızistan toprakları içinde bulunan Karakol şehridir.

³⁰ Mayramgül Dıykanbayeva, "1916 Yılındaki Kırgız Millî Mücadelesi: Ürkün", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: 3/3, Erzurum 2014, s. 117-118, Soltonoev, *Kızıl Kırgız...*, s. 122.

ları arttırılan Rus kuvvetlerinin isyancılara karşı başlattığı katliam zamanında daha da arttı. Kırgız göçleri Kasım ayının ilk yarısına kadar devam etti.³¹

Kırgızlar için Çin'e kaçmak da kolay olmamıştır. Kaçış, mevsim kışa yakın olduğundan Kırgızlar için çetin bir mücadeleye dönüşmüştür. Kar sebebiyle geçitler kolaylıkla aşılamamış, insanlar hayvanlarını keserek sıcak postunu buzlu yerlere serip onların üstüne basarak ilerlemeye çalışmıştır. Bu durum hayvanların azalmasına neden olmuştur. Sadece bir geçitten geçmek birçok hayvana mal olmuştur. Soğuk ve açlık sebebiyle kaçış yolunda çok sayıda insan ölmüştür. Sınırı geçince yiyecek kıtlığı baş göstermiş bu da kalan hayvanların sayısını iyice azaltmıştı. Geçim kaynakları hayvancılık olan Kırgızlar, hayvanlarının büyük bir bölümünü kaybedince çok zor durumda kalmışlardı. Çin'e ulaşan Kırgızlar için sorunlar burada da devam etmiştir. Uygur ve Çin ileri gelenleri için karın tokluğuna hizmetçi olarak çalışmışlardır. Kırgızların zor durumundan yararlanan Çin ve Uygur zenginleri, Kırgızların genç yaştaki kızlarına göz dikmiş; onlara zorla sahip olmuşlardır. Zorda kalan aileler bir kâse un ve kavut için kızlarını Çin ve Uygur zenginlerine vermek zorunda kalmışlardır.³²

Kaşgar'daki Rus konsolosluğundan bir memurun verdiği raporda (1917 Ocak ayı başı) Kırgız göçmenlerin her şeylerini sattıklarını ve bütün Kırgızların açlıkla karşı karşıya kaldığını belirtiyordu. Kırgızlar besleyecek kişi sayısından ve ağır yüklerden kurtulmak için gerektiğinde bunları yollarda bırakmaya başlamışlardı.³³ Çin'e göç edenlerin sayısı 53 bin aileye kadar ulaşarak ciddi bir rakam oluşmuştu. Göçmenlerin burada içinde buldukları zor durumda kaldıkları haberi Yedisu bölgesine de ulaşmıştı. Gelen bu haberle isyandan kaçanlar ve dağlarda saklanan isyancılar Çin'e kaçmanın mümkün olmadığından emin olmuşlardı.³⁴ Hem kendi topraklarında kalanlar hem de Çin'e göç edenler zor şartlardan kurtulamadı. Kırgız bölgesindekiler, Rus takviye birlikleri karşısında ya hayatını kaybetmiş ya da dağlarda sıkışıp kalmıştı. Çin'e göç edenler de yolda soğukla gittikleri yerde de yoklukla mücadele etmek zorunda kaldılar.

Yaşadıkları maddi manevi sıkıntılardan dolayı Çin'de yaşayan göçmenlerin çoğu orada yaşamayı sürdüremedi ve yaklaşık bir yıl sonra 1917'de geri dönmeye başladı.³⁵ Kaçanların çoğu Kaşgar bölgesine yönelmişti. Buradaki zor şartlardan dolayı soğuk ve karlı geçen kış ayına rağmen karlı dağ geçitlerini hesaba katmadan kendi bölgelerine dönmeye başladılar. Kırgızların bu geri dönüşü Şubat devriminden sonra hem Kulca tarafından hem de Kaşgar tarafından daha geniş ve kapsamlı bir hal alacaktı.³⁶

Kasım ayında başlayan geri dönüş hiç kolay olmadı. O sene kar erken yağmıştı ve Kırgızların geçeceği yolları önceden kaplamıştı. Kırgızlar, yiyecek yetersizliğinden dolayı yollarda hayvanlarını kaybetti. İnsanlar, soğuk, açlık

³¹ Edward Dennis Sokol, *The Revolt of 1916 in Russian Central Asia*, Baltimore 1954, s. 131.

³² Dıykanbayeva, "1916 Yılındaki Kırgız...", s. 119; Riskulova (Ed.), *Vosstanie 1916...*, s. 10.

³³ Tursunov, *Vosstanie 1916 goda...*, s. 322.

³⁴ Turar Riskulov, "Vosstanie Tuzemtsev Turkestana v 1916 godu", *Vosstanie Kazahov i Kirgizov v 1916 godu*, Londra 1989, s. 51.

³⁵ İsaakeev, *Kirgizskie Vosstanie...*, s. 41.

³⁶ Riskulov, "Vosstanie Tuzemtsev...", s. 52.

gibi ağır koşullardan dolayı hayatlarını kaybettiler. Yaşlılar ve çocuklar kaderlerine terk edildi. Yolda tifüs ve çiçek hastalığı patlak verdi. Sayıları gittikçe azalan göçmenler zor koşullarda evlerine varmayı başardılar. Durumları kötü olan bu göçmenlerin kışlakları yıkılmıştı. Terk etmek zorunda kaldıkları malları kayıptı. Geride kalanlar da ya talan edilmiş ya da yıkılmıştı.³⁷ Geri dönenleri Rus yönetimi ve Rus köylüleri düşmanca karşılamışlar ve sadece tazminat ödeme koşuluyla geri gelmelerine izin vermişlerdi.³⁸

Türkistan Valisi, General A.N. Kuropatkin başkanlığında 16 Ekim 1916'da Almatı'da yapılan bir toplantıda alınan kararlar Rus Çarlığı'nın Kırgız halkı hakkındaki düşüncelerini yansıtmaya açısından önemlidir. Kararlar şu şekildedir:

- Issık Köl, Kemin, Çüy ve Pişpek bölgelerinde ayaklanan Kırgızları bu bölgelerden sürmek.
- İsyana katılanları zorunlu olarak Narın'a göç ettirmek ve bu bölgeyi kontrol altına almak.
- İsyana katılan Kırgızları yerlerinden sürdükten sonra buralara Rusları yerleştirmek ve tamamı Ruslardan meydana gelen yeni bir Prejevalsk bölgesi oluşturmak.³⁹

Toplantıda alınan kararlar zaten daha önceden başlamış olan ve Türkistan coğrafyasının demografik yapısını büyük ölçüde değiştirmeyi hedefleyen Rus göçmenleri bölgeye iskân ettirme politikasının devamı niteliğindedir. 1916 Ayaklanması bu politika için fırsat bilinmiş, katliamlarla ve göçlerle boşalan Kırgız topraklarını Rus göçmenlerle doldurma çabasına girilmiştir. Alınan kararlardan biri olan Issık Göl ve Çüy bölgesindeki Kırgızların buralardan çıkarılarak Narın'a sürülmesi, bu bölgelerin stratejik konumlarıyla beraber hem iklim hem de verimli topraklar açısından yaşamaya daha elverişli olmasıdır. Bu değerli yerler Ruslaştırılacak, yerli halk iklimi ve yaşam şartları daha zor ve dağlık bir bölge olan Narın'da kaderine terk edilecekti.

1916 Ayaklanması Sonrasında Gelişen Olaylar

Türkistan halkı böylesine zorlu bir dönemden geçerken Rusya'da Şubat Devrimi gerçekleşti. Çarlığın yıkılması haberi, Türkistan halkı tarafından tüm ülkenin sosyal ve ulusal yenilenmesinin başlangıcı olarak algılanıyordu. Taşkent'te ve Türkistan Bölgesi'nin tüm büyük şehirlerinde, kızıl bayraklarla ve devrimci şarkılar söyleyerek toplu gösteriler ve gösteriler yapıldı. Ülkedeki ve bölgedeki hızla gelişen devrimci olaylardan korkan Türkistan'daki Rus yöneticiler, bölgedeki ve şehirlerdeki durumu çözmek için yollar aradı. Taşkent, Semerkant, Verniy ve diğer şehirlerde askeri geçit töreni gerçekleştirildi ve Türkistan askeri birlikleri, Geçici Hükümete bağlılık yemini etti.⁴⁰

Geçici Hükümet, ilk etapta Türkistan'ın kontrolünü genel vali Kuropatkin başkanlığındaki eski idarenin elinde bırakmaya karar verdi. Bununla birlikte,

³⁷ Sokol, *The Revolt of 1916...*, s. 135.

³⁸ Riskulova (Ed.), *Vosstanie 1916...*, s. 10.

³⁹ Dıykanbayeva, "1916 Yılındaki Kırgız Milli...", s. 124.

⁴⁰ V.Y. Galitskiy - S.S. Daniyarov vd., *Kirgiziya v Treh Rossiyskih Revolyutsiyah*, Frunze 1987, s. 161.

Geçici Hükümet ve yerel makamların, Türkistan'da sömürge sistemini koruma girişimleri başarısız olmuştur. Çarlığı devirme gücü, bölgedeki çalışan insanların savaşmaya teşvik etti. Kentlerde mitingler, gösteriler ve toplantılar gerçekleştirildi. Halk, Çar yetkililerini iktidardan uzaklaştırdı. Siyasi mahkûmları hapis-hanelerden çıkarıldı. Gizli polisi kapatıldı ve jandarma orduya geri gönderildi.⁴¹

Kendi iç mücadelesiyle uğraşan ve Türkistan'ı kontrol altında tutmaya devam etmek isteyen Rusya bölgede Kuropatkin'i valilik görevinden aldıktan sonra Türkistan'ı yönetecek geçici bir yönetim meydana getirdi. 22 üyeden oluşan bu yeni yönetimde, 14 milyon Müslümanı temsil etmesi için sadece dört üye alınırken ancak bölgede bir azınlık durumunda olan ve nüfusun sadece %2'sini oluşturan Ruslardan ve diğer etnik gruplardan 18 üye alınmıştı. Yapılan devrimin mantığına tamamen ters olan bu uygulama, Türk halkı tarafından tepkiyle karşılandı. Petrograd'a şikâyet telgrafları çekilerek durumun düzeltilmesi istendi. Başta Rusya geçici hükümetinin başbakanı Aleksandr Kerenskiy olmak üzere Sosyalist Ruslar, Türklerden gelen şikâyetlere duyarsız kaldı ve "Sizin toplumsal işlere hazırlığınız yok, siyasi ve sınıfsal teşkilâtlardan yoksunsunuz. İnkılap zamanlarında memleket ancak böyle teşkilâtlar tarafından yönetilir. Ne vakit demokrasi ve sosyalizm esaslarına göre teşkilâtlar kurar ve toplumsal hayata hazırlanırsanız o zaman kendi nüfusu-nuzla uygun bir hak sahibi olabilirsiniz."⁴² cevabını verdiler. İhtilal sebebiyle gelecekle için umutlanan Türkistan halkının hayal kırıklığına uğraması uzun sürmedi. Başta Kerenskiy ve ekibi olmak üzere oluşan yeni yönetim halkı oyalamaya başlamış, hatta onları bir toplum olmaktan uzak olmakla itham ederek küçümsemişlerdi.

Bu dönemde Kerenskiy Hükümeti tarafından bölgeyi yönetmesi için kurulan Türkistan Komitesi, 1916 yılında Çar'ın fermanı ile zorla cephelere gönderilen Türk işçilerinin geri dönüşlerine izin verilmesi için Rus Hükümeti'ne başvurdu. Bu talep Kerenskiy Hükümeti tarafından olumlu karşılanınca cepheye gönderilen 150.000 Türkistanlıdan hayatta olanlar memleketlerine geri döndü. Bu arada Komite, orduya, İşçi Sovyetlerine ve Kerenskiy Hükümeti'ne müracaat ederek o dönemde hala devam eden Yedisu katliamına hemen son verilmesini istedi. Olayları incelemek ve Kırgızları teşkilatlandırmak amacıyla bölgeye heyetler gönderildi. *Necat* ve *Şurây-ı İslam* adlı gazeteler yayınlandı. Ancak Ekim devriminin arifesinde Mustafa Çokayev, Abdullah Hocayev ve Şah Abmedov gibi yerli halkın ileri gelenlerinin Ruslar arasındaki parti mücadelesine katılması bu dönem için Türkistan milli mücadelesinde olumsuzluklara neden oldu.⁴³

Bu gelişmelerden sonra yerli halkın düşünce yapısında önemli değişiklikler meydana geldi. Ruslara karşı bağımsızlık fikrini savunan ve bu yönde kendine özel programı olan ve Türkistan'da etkisi büyük Ulema Cemiyeti ile Milliyetçiler Fırkası ön plana çıkan teşkilatlar olarak işleri ele aldılar. Böylece

⁴¹ A.G. Zima, *Kırgızıya Nakanune Velikoy Oktyabrskoy Sotsialistiçeskoy Revolyutsii*, Frunze 1959, s. 106.

⁴² *ATASE Arşivi*, Kls. 1854, Ds. 121, Fhr. 2/8.

⁴³ *ATASE Arşivi*, Kls. 1854, Ds. 121, Fhr. 2/15.

Kerenskiy'i destekleyen Müslüman sosyalistler ile milliyetçiler arasında görüş ayrılığı ortaya çıktı. Bu ayrılık halk arasında ayrılık rüzgârlarının esmesine neden oldu. Bu durum Ekim devrimine kadar devam etti.⁴⁴ Kırgızlar ve bölgedeki diğer Türk boyları için 1916 Ayaklanmasıyla başlayan olağanüstü olaylar ayaklanma sonrasında da devam etmiş, siyasi tansiyon hiç düşmemişti.

1916 Ayaklanması'nı, çıkış nedenleri, süreçte meydana gelen olaylar ve neticelerini farklı pencerelerden ele alan birçok çalışma vardır. Bu çalışmalar, kendi bakış açılarıyla isyana farklı isimlendirmeler ve nitelermeler yapmıştır. 1916 Ayaklanması için *milli mücadele*, *sömürgeciliğe*, *emperyalizme*, *hatta feodalizme karşı bir harekât*, *soykırım*, *millî harekât*, *kızıl kırgın*, *anti-çarlık harekâtı* gibi değişik ifadeler kullanılmıştır. 1916 ayaklanması, Türkistan'ın tamamında görülmüş olsa da meydana geldiği bölgelerde farklı isimlerle karşımıza çıkmaktadır. Mesela, günümüzde Kırgızistan ve Kazakistan arasında kalan Yedisu bölgesi, isyanın en şiddetli cereyan ettiği yerlerden birisi olmasından dolayı, hadiseye "1916 Yedisu İsyanı" adı da verilmiştir. Kırgız edebî ürünlerinde ise, daha ziyade *Ürkün* adı kullanılmıştır.⁴⁵

Sonuç

Ruslar, Türkistan'ı tamamen işgal ettikten sonra bölgede uygulamaya koydukları yeni sistemle ilk olarak kademeli olarak eski sistemin gücünü zayıflatarak yok etmiş yerine tek elden kanunlarla güçlendirilmiş güçlü bir otorite oluşturmuştu. Yerli halka uygulanan politikalarından Kırgızlar da payını düşeni almış Çarlık hâkimiyeti döneminde iyice fakirleşmişti. Hokand Hanlığı dönemi sonunda Rus işgali ile birlikte çok zorlu bir süreçte dâhil olan Kırgızlar, 1916 ayaklanmasıyla bu duruma tepkilerini göstermişler ancak yine bedel ödeyenler kendileri olmuşlardı. Ayaklanmadan kısa bir süre sonra Rusya'da meydana gelecek olan ihtilalle Kırgızları yine farklı ve zor bir süreç bekliyor olacaktı. Bu dönem Kırgızlar için ayaklanma ve sonrasında gerçekleşen Ürkün adıyla bilinen kaçış olmak üzere iki ayrı süreci barındırmaktadır. Ayaklanma neticesinde her şeyini kaybeden ve vatanlarında barınamayan Kırgızlar, hayatta kalabilmek için çıktıkları kaçış yolculuğunda ayaklanmayı aratmayacak zorluklar yaşamışlar ve yine büyük kayıplar vermişlerdir. Çok büyük fedakârlıklarla göç yoluna çıkan Kırgızlar, soğuk kış şartlarında çok büyük kayıplar vererek Doğu Türkistan'a göç etmişler, bu bölgeyi kurtuluş olarak görmüşlerdir. Ancak kurtuluş olarak gördükleri yaşama şansı bulmak için gittikleri Doğu Türkistan, Kırgızlara kucak açmamıştı. Burada da hayatta kalma mücadelesine kaldıkları yerden devam etmişlerdi. Hem kendi topraklarından olan hem de geldikleri Doğu Türkistan'da aradıklarını bulamayan Kırgızlar vatansız kalmış ve bu süreçte birçok kayıp vermiştir. Doğu Türkistan'da barınamayan Kırgızlar, nihayetinde kendilerini ne beklediğini bilmedikleri geldiği zorlu yolları tekrar aşarak kendi topraklarına geri dönmek zorunda kalmışlardı. Bir millet için kolay

⁴⁴ ATASE Arşivi, Kls. 1854, Ds. 121, Fhr. 2/16.

⁴⁵ Roza Abdikulova, "1916 Türkistan İsyanı'nın Kırgız Edebiyatına Yansıması: Ürkün", *Bilig*, Sayı: 76, Ankara 2016, s. 160.

kolay unutulamayacak bir süreç geçiren Kırgızlar için tarihlerinde vatanlarının değerini öğrendikleri en önemli olaylar silsilesini bu dönemde yaşanmıştır. 1916 Ayaklanması ile çok yoğun ve olağanüstü bir dönem geçiren Türkistan ve Kırgız halkı, ayaklanmanın bitmesi sonrasında da sakin bir döneme giremedi. Devrimler neticesinde Rusya'nın girdiği yeni süreç doğrudan yine Türk halkını da etkilemiş, daha bağımsız ve daha özgür olma umutlarını yeşertmiştir. 1916 Ayaklanması'nın başarısız olmasıyla yiten bu umutlar Rusya'daki yeni ihtilal hareketleriyle yeniden canlanmıştı. Ancak ilerleyen süreçte meydana gelen olaylar neticesinde bu umutlar çoğunlukla karşılığını alamayacaktı.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

ATASE Arşivi, Kls. 1854, Ds. 121, Fhr. 2/6.

ATASE Arşivi, Kls. 1854, Ds. 121, Fhr. 2/7.

ATASE Arşivi, Kls. 1854, Ds. 121, Fhr. 2/8.

ATASE Arşivi, Kls. 1854, Ds. 121, Fhr. 2/15.

ATASE Arşivi, Kls. 1854, Ds. 121, Fhr. 2/16.

Tsentr. İstorh. KazSSR, F. Semireç. Obl. Pravl., Otd. 1, St. 2, No: 16927, 1916 g.

Tsentr. İstorh. KazSSR, F. Semireç. Obl. Pravl., Otd. 1, St. 2, No: 16926, 1916 g.

Tsentr. İstorh. KazSSR, F. 44, Opis 2, G 16600, L. 48.

Kaynak Eserler

ABDİKULOVA, Roza: "1916 Türkistan İşyanının Kırgız Edebiyatına Yansıması: Ürkün", *Bilig*, Sayı: 76, Ankara 2016.

DEVLET, Nadir: *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1907)*, Ankara 1999.

DIYKANBAYEVA, Mayramgül: "1916 Yılındaki Kırgız Milli Mücadelesi: Ürkün", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: 3/3, Erzurum 2014.

GALITSKIY, V.Y. - DANİYAROV, S.S. vd., *Kirgiziya v Treh Rossiyskih Revolyutsiyah*, Frunze 1987.

İSAKEEV, B.: *Kirgizskie Vosstanie 1916 goda*, Frunze 1932.

KARA, Füsün: "Rusya'nın Kırgızistan'daki Koloni Siyaseti (1852-1917)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 2, Elazığ 2007.

KODAMAN, Bayram: "Causes of the Urkun: The Genocide of 1916", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 26, Isparta 2012.

KURAT, Akdes Nimet: *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara 1948.

PYASKOVSKIY, A.V. (Ed.): *Vosstanie 1916 goda v Sredney Azii i Kazahstane*, Moskova 1960.

RISKULOV, Turar: "Vosstanie Tuzemtsev Turkestana v 1916 godu", *Vosstanie Kazahov i Kirgizov v 1916 godu*, Londra 1989.

RISKULOVA, T.R. (Ed.): *Vosstanie 1916 goda v Kirgizstane*, Moskova 1937.

SARAY, Mehmet: "Rusya'nın Türkistan'da Yayılması", *Türkler*, Cilt: 18, Ankara 2002.

SOKOL, Edward Dennis: *The Revolt of 1916 in Russian Central Asia*, Baltimore 1954.

SOLTONOEV, Belek: *Kızıl Kırgız Tarihi*, Bişkek 1993.

TOGAN, Zeki Velidi: *Bugünkü Türküli (Türkistan) ve Yakın Tarihi*, Cilt: 1, İstanbul 1981.

TURSUNOV, H.: *Vosstanie 1916 goda v Credniy Azii i Kazahstane*, Taşkent 1962.

USENBAEV, Kuşbek: *Narodnie Dvijenie v Sredniy Azii v XIX veka*, Bişkek-Oş 1998.

USENBAEV, Kuşbek: *Vosstanie 1916 goda v Kirgizii*, Frunze 1967.

ZİMA, A.G.: *Kirgiziya Nakanune Velikoy Oktyabrskoy Sotsialisticheskoy Revolyutsii*, Frunze 1959.

ZİYAYEV, Hamid: *Türkistan'da Rus Hâkimiyetine Karşı Mücadele*, Ankara 2007.